

ZAVIČAJ**GRAČANIČKI
GLASNIK**
časopis za kulturnu
historijuBroj 38, godina XIX
novembar, 2014.

© Monos 2014

Srednjovjekovne nekropole u Paležnici Donjoj

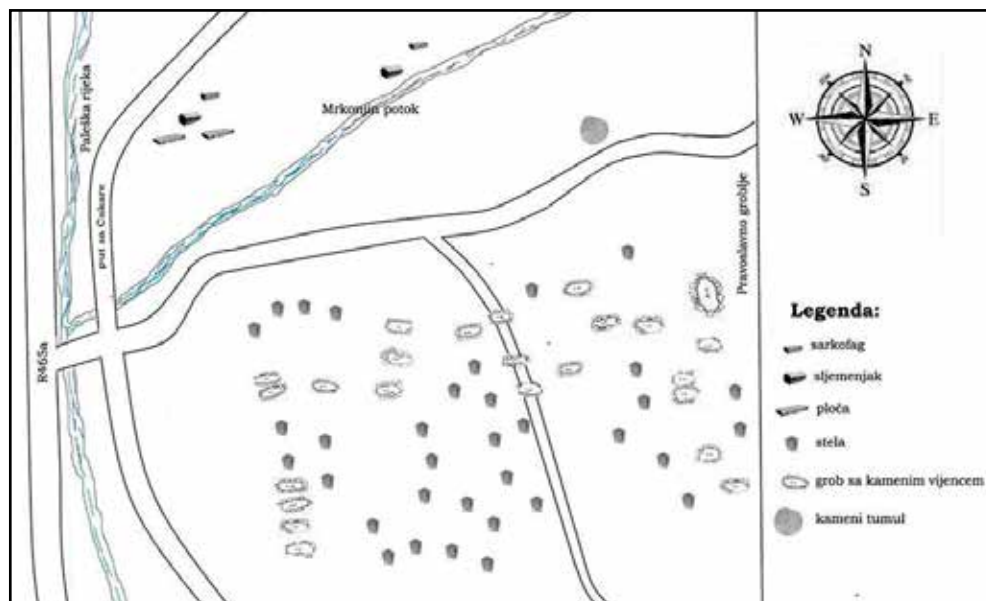
Ago Mujkanović

Sažetak: U radu se daju podaci o dvije srednjovjekovne nekropole u trebavskom selu Paležnica Donja (opština Dobojo). Jedna od njih, sa 8 oštećenih stećaka, evidentirana je ranije u "Arheološkom leksikonu BiH", pod imenom "Madžarsko greblje". Pored opisa današnjeg stanja lokaliteta, autor je ustanovio da se naziv Madžarsko greblje odnosi (i) na jedan drugi lokalitet u neposrednoj blizini, na kome su također ustanovljeni ostaci srednjovjekovnih nadgrobnika. Pored fragmenta stećaka, tu se nalaze grobovi označeni kamenim vijencem, te više desetina nadgrobnih stela. **Ključne riječi:** Srednjovjekovne nekropole, Donja Paležnica, Madžarsko greblje I, Madžarsko greblje II, stećci, grobovi sa kamenim vijencem, nadgrobne stele, srednji vijek, rano osmansko doba.

Selo Paležnica Donja smješteno je u kotlini Paleške rijeke, na jugozapadnim obroncima Trebave. Ovo naselje je od centra Doboja udaljeno 11 km u pravcu sjeveroistoka, a od Gračanice 14 km zračne linije na sjeverozapadnu stranu. Kroz selo prolazi regionalni put R465a (Bušletić – Kerep), koja povezuje naselja opštine Gradačac sa naseljima opštine Dobojo. Kao samostalno naseljeno mjesto Paležnica Donja se vodi od popisa stanovništva 1991. godine, a do tada je zajedno sa susjednom Paležnicom Gornjom administrativno tretirana kao jedinstveno naselje pod imenom Paležnica. Na sjeveru, ovo selo graniči sa Riječanima Gornjim i Tolisom, na sjeverozapadu sa Sjeninom, na istoku sa Zelinjom Gornjom i Skipovcem Donjim, te na jugu sa Lukavicom Rijekom. Administrativno pripada opštini Dobojo, u entitetu Republika Srpska.

Paležnica je naselje srednjovjekovne starosti, spomenuto pod tim imenom još u prvim osmanskim popisnim defterima, iz prve polovine XVI. vijeka. Ipak, na

ZAVIČAJ

Sl. 1 – Skica terena i raspored nekropola

ovom području je bilo života još u prahistoriji, na što nas upućuju slučajni arheološki nalazi. Na dugoj kosi koja se proteže iznad lijeve strane Paleške rijeke, na lokalitetu *Grdna njiva*, prilikom poljoprivrednih radova je ustanovljena prahistorijska nekropola ravnih grobova, sa urnama i paljevinskim ostacima.¹ Nekropola je pripadala kulturnoj grupi Barice-Gredani, koja se na širim prostorima sjeverne Bosne i južnim dijelovima Slavonije razvijala tokom srednjeg i kasnog brončanog doba (XV.-XIII. st. p.n.e.). Inače, specifičnost ove kulturne grupe jeste način ukopavanja umrlih – oni su kremirani, a potom su njihovi paljevinski ostaci polagani u plitke grobne jame, te prekriveni keramičkim posudama s dnom okrenutim prema gore; u ranoj fazi, nad grobovima su podizani tumuli, dok u mlađoj prevladavaju ravni grobovi.² Prema

pričaju mještana, tokom poljoprivrednih radova i na drugim mjestima nailazilo se na tragove “paljevina”, pa nije isključeno da sličnih grobnih nalaza ima i na drugim lokalitetima u selu. Neki su skloni da i samo ime sela povežu s tim nalazima, ali ime Paležnica zapravo svjedoči o srednjovjekovnoj tradiciji iskrčivanja šuma i dolaska do obradivih površina paležom.³

Po samom otkonimu, dakle, možemo zaključiti da je naselje Paležnica, pod tim imenom, nastalo negdje tokom srednjeg vijeka, a na to razdoblje podsjećaju i materijalni tragovi, prije svega srednjovjekovni nadgrobnici.

U *Arheološkom leksikonu BiH* do sada je evidentiran jedan srednjovjekovni lokalitet iz ovog sela – nekropola stećaka pod nazivom Madžarsko greblje. Kako piše Branko Belić, kustos-arheolog muzeja u Doboju i autor spomenute natuknice,⁴ nju je sačinjavalo

1 *Arheološki leksikon BiH*, tom II, Sarajevo: Zemaljski muzeja, 1988., str. 65.

2 O kulturnoj grupi Barice-Gredani: Adnan Kaljanac, Edin Šaković, *Barice-Gredani: kulturna grupa kasnog brončanog doba u Slavoniji i sjevernoj Bosni*, Gračanički glasnik, 27, 2009., str. 78-91; Borivoj Čović, *Bronzano doba sjeverne Bosne u svjetlu novih istraživanja*, Glasnik Zemaljskog muzeja, nova serija, Arheolo-

gija, 52, 2010., str. 279-283.

3 Sulejman Lisičić, *Toponimi Maglaja i okoline*, Zbornik radova Pedagoškog fakulteta u Zenici, broj 8., Zenica 2010. str. 258.

4 *Arheološki leksikon BiH*, tom II, str. 67.

Sl. 2 – Pogled na savremeno pravoslavno groblje u Paležnici Donjoj

osam jako oštećenih spomenika (5 sanduka i 3 ploče), smještenih “na zaravnjenom platou iznad ušća Mrkonjinog potoka u Veliku rijeku” (tj. Palešku rijeku).⁵ U proljeće 2014. godine posjetio sam Paležnicu Donju, u namjeri da izvršim uvid u današnje stanje prethodno spomenute nekropole, ali sam terenskim obilaskom i razgovorom sa mještanima došao do nekih novih zanimljivih saznanja, a prvenstveno da postoji još jedna nekropola u blizini, s druge strane Mrkonjinog potoka, te da se naziv *Madžarsko greblje* odnosi zapravo (i) na nju. Radi lakšeg snalaženja, najbolje će biti da ova dva lokaliteta označimo kao *Madžarsko greblje I* (lokalitet sa stećcima, na desnoj strani potoka) i *Madžarsko greblje II* (nekropola na lijevoj obali potoka, uz savremeno pravoslavno groblje).

Nekropola stećaka *Madžarsko greblje I*

Nekropola koju u *Arheološkom leksikonu* opisuje B. Belić nalazi se na dosta pristupačnom mjestu, blizu regionalne ceste, iznad desne obale Mrkonjinog potoka (u blizini njegovog ušća u Palešku rijeku) i sa desne strane puta prema zaseoku Čakari. Pored dijelova sanduka i ploča koje Belić navodi, evidentirao sam i jedan oštećeni stećak u obliku sljemenjaka. Osim toga, uzvodno uz Mrkonjin potok, u podnožju brijega, nalaze se ostaci još dva

⁵ Na *Arheološkoj karti BiH* ova rijeka je označena kao “Telica”.

stećka, po jednog sanduka i sljemenjaka. Ovi spomenici su najvjerovatnije u sekundarnom položaju. Može se pretpostaviti da je do njihovog pomjeranja došlo prilikom izgradnje brane i zaštitnog zida na Mrkonjinom potoku, jer su (prema kazivanju mještana) stećci i prije razbijani, a kamen od njih je korišten kao građevinski materijal (za gradnju objekata, posipanje ceste i dr.). Današnje dimenzije ovog oštećenog sljemenjaka su: širina 60 cm, visina nadzemnog dijela 45 cm i dužina 90 cm (Sl. 6.). Dimenzije sanduka su: širina 70 cm, visina nadzemnog dijela 50 cm, dužina 70 cm. Kako vidimo, u oba slučaja je sačuvana po jedna polovina stećka. Iz svih ovih tragova možemo zaključiti da se na lokalitetu *Madžarsko greblje I* u prošlosti nalazila znatnija nekropola.

Sl. 3 – Fragment razbijenog stećka, lok. *Madžarsko greblje I*

Nekropola *Madžarsko greblje II*

U razgovoru s mještanima saznao sam da oni *Madžarskim grebljem*, zapravo, zovu lokalitet s lijeve strane Mrkonjinog potoka, blizu mjesnog pravoslavnog groblja. Terenskim obilaskom ustanovio sam da se radi o većoj nekropoli sa više desetina grobova. Opažaju se ostaci sanduka i ploča, masivne kamene stele nalik na nišane, te grobovi sa kamenim vijencem. Nekropola je smještena na kosi koja se spušta prema Paleškoj rijeci, podno lokalnog pravoslavnog groblja, iznad kuće Jovana Jovanovića, sa obje strane puta koji vodi prema zaseoku Stevanovići. Djelimično je oštećena

Sl. 4 - Oštećeni sljemenjak pored Mrkonjinog potoka, lok. Madžarsko greblje II

izgradnjom puta i širenjem pravoslavnog groblja. U prošlosti je bila znatno veća, a prema pričanju mještana, tokom izgradnje i proširivanja ceste nailazilo se na ljudske kosti.

Približna orijentacija grobova je istok-zapad. Posebnu pažnju izaziva jedan ovalni grob, označen vijencem od lomljenog, neobrađenog kamena. Ovalnog je oblika, dimenzija 3,5 x 2,7 m, a nalazi se na blagom uzvišenju unutar same nekropole. Grobove sa kamenim vijencem nalazimo širom Bosne i Hercegovine. Označavanje grobova vijencem od neobrađenih komada kamena, u obliku kruga, elipsoida, pa i četverougla (katkad otvorenih kao da je ulaz), smatra se dijelom drevne megalitske tradicije i javlja se u različitim krajevima Starog svijeta.⁶ Nije rijedak slučaj da grobove sa kamenim vijencem nalazimo i u nekropolama sa stećcima, što govori da je ovaj vid grobnih oznaka bio rasprostranjen i u srednjovjekovnoj Bosni. Moguće je da su one podizane nad grobovima siromašnijeg stanovništva, dok su masivni (i skupi) stećci bili grobne oznake vlastele i imućnijih pojedinaca. Nažalost, grobovima sa kamenim vijencem u stručnoj literaturi nije posvećena odgovarajuća pažnja. Inače, jedna nekropola sa grobovima označenim kamenim vijencem ustanovljena je u Jelovče

6 Milovan Gavazzi, *Stone-Eircled graves in Bosnia and Herzegovina*, Centar za balkanološka ispitivanja, Godišnjak, knjiga XIII, Sarajevo 1965., str. 192-193.

Selu kod Gradačca (lokalitet Ešči greblje), a uz grobove je pronađena keramika kasno-srednjovjekovnog perioda.⁷ Slične nekropole su postojale i na području Lendića kod Gračanice, zatim u Gornjoj Orahovici i Moranjima.⁸

Što se tiče grobnih stela, njihov broj je na nekropoli Madžarsko greblje najveći. Mnoge od njih su oštećene i utonule u zemlju. Različitih su dimenzija: najveća je oko 40 cm širine, 25 cm debljine i 70 cm visine, dok je najmanja utvrđena dimenzije 15x15x30 cm. Neke od njih su potpuno nalik na muslimanske nišane, iako nisu postavljene u parovima (kao na muslimanskim mezarovima). Mogli

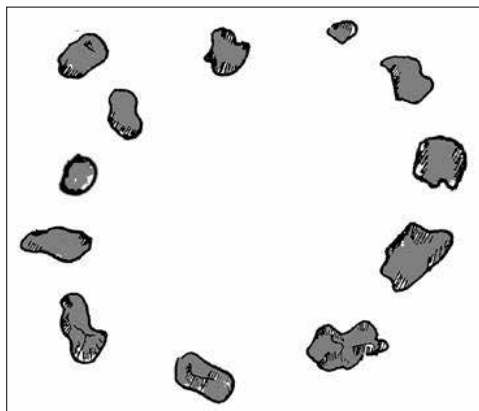
Sl. 5 - Grob s kamenim vijencem, lok. Madžarsko greblje II

bismo ih, s dosta opreza, datirati u prve decenije osmanske vlasti na ovim prostorima, kada se tradicionalna sepulkralna arhitektura postepeno prilagođava osmansko-islamskim pogrebnim običajima. U to vrijeme, kako to primjećuje i Šefik Bešliagić,⁹ prevladuju uspravni stećci, koji prelaze u najstariju formu nišana, bez turbana. Treba napomenuti da je *nišana* kao formu nadgrobnika, po dimenzijama skromniju od stećaka, ali u

7 *Arheološki leksikon BiH*, tom II, str. 77.

8 Edin Šaković, *Srednjovjekovne nekropole na području Gračanice*, Baština sjeveroistočne Bosne, 5/2012. (2013.), 17-19.

9 Šefik Bešliagić, *Leksikon stećaka*, Sarajevo, Svjetlost, 2004., str. 107; isti, *Nišani XV i XVI vijeka u Bosni i Hercegovini*, ANU BiH, Djela, knj. III, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 30, Sarajevo 1978., str. 14.

Sl. 6 – Grob s kamenim vijencem, skica, lok. Madžarsko greblje II

duhu njihove tradicije, koristilo i kršćansko stanovništvo.¹⁰

Mještani Paležnice Donje za ovo greblje govore da je pripadalo “Madžarima”, koji su nekada živjeli u ovim krajevima; njih je odavde otjerala izuzetno teška, dugotrajna i hladna zima. Ovaj motiv u narednoj predaji čest je u sjeveroistočnoj Bosni i obično se odnosi na srednjovjekovno stanovništvo, a ujedno je i svjedočanstvo demografskog diskontinuiteta ovog područja, koji je nastupio krajem XVII. i tokom prve polovine XVIII. vijeka. Selo Paležnica se, inače, prvi put spominje 1533. godine, kao selo u okviru nahije Soko. Imala je tada svega 4 kuće, čiji su prihodi (zajedno sa приходима naselja Puračić) pripadali timaru jednog od posadnika utvrđenog grada Sokola. Ovako mali broj kuća svjedoči da je u prijelaznom razdoblju, u vrijeme Srebreničke banovine i njenog pada, stanovništvo ovog sela stradalo ili izbjeglo. Petnaest godina kasnije, u novom popisu, Paležnica broji 12 kuća, od toga 7 muslimanskih. Proces islamizacije je, dakle, već bio uzeo maha. Početkom XVII stoljeća Paležnica ima 21 kuću, 8 muslimanskih i 13 nemuslimanskih, sa 2 baštine.¹¹ Kako se na-

¹⁰ Neke podatke o tome, uz pojedine primjere, vidjeti u: Š. Bešliagić, *Nišani XV i XVI vijeka*, str. 78-80.

¹¹ Rusmir Djedović, *Urbane prilike i razvoj naselja*

selje dalje razvijalo – nema podataka, ali se starije stanovništvo u vrijeme dugotrajnih osmansko-habsburških ratovanja najvećim dijelom i odavde iselilo. Muslimani su se tada sklanjali u gradove i veća naselja ili odseljavali u unutrašnjost, a kršćani najvećim dijelom iseljavali u Slavoniju, na novoosvojene habsburške posjede.

Preci današnjeg pravoslavnog stanovništva na Trebavu se naseljavaju uglavnom tokom XVIII stoljeća, kao čifčije (zakupnici) na imanjima ovdašnjih zemljoposjednika (čifluk-sahibija). Interesantno je da su oni svoje groblje zasnovali u neposrednoj blizini onog starog, srednjovjekovnog – kojeg su, kako smo vidjeli, pripisivali “Madžarima”. No, to je slučaj i u brojnim drugim naseljima ovog kraja, gdje su novija i savremena muslimanska, pravoslavna i katolička groblja locirana neposredno uz stare nekropole.

Sl. 7 – Nadgrobna stela, lok. Madžarsko greblje II

Opisane srednjovjekovne nekropole u Paležnici Donjoj zaslužuju, svakako, detaljnije istraživanje, posebno ona do sada nepoznata, koju sam označio kao *Madžarsko greblje II*. U ovom trenutku, obje su ugrožene širenjem naselja i savremenog groblja i prijete im potpuno uništenje. Kako je vidljivo, neki od 8 stećaka evidentiranih 1988. godine su već propali, a slična sudbina sustiže i nadgrobnike na lokalitetu kod savremenog pravoslavnog groblja. Ukoliko se ne poduzmu odgovarajuće mjere zaštite, one će relativno brzo u potpunosti nestati.

u nahiji Sokol (Gračanica) u 16. i početkom 17. stoljeća, Gračanički glasnik, 20, 2005., str. 124.

